मुंबई येथील उच्च न्यायालयात

दिवाणी अपिलीय अधिकार क्षेत्र

फौजदारी अपील क्रमांक 561 ऑफ 2018

टी.ए.एन.मूर्ती अपीलकर्ता .. (मूळ तक्रारदार)

विरुद्ध

सी.के.नारायण आणि ए.एन.आर .. . उत्तरदाता

....

- विजय कुर्ले a/w प्रियाल गुप्ता आणि प्रतिक सरकार, अॅडव्होकेट अपीलकर्त्यासाठी.
- विशाल व्ही. काळे a/w गणेश एम. मिसाळ आणि सुनील एस. दुबे प्रतिवादी क्रमांक एकचे वकील
- सुश्री संगीता ई. फड एपीपी , प्रतिवादी क्रमांक २ राज्याकरिता

....

कोरम : मिलिंद एन. जाधव, जे.`

दिनांक : ०२ जानेवारी २०२५

निर्णय :

1. अर्जदाराचे विद्वान वकील श्री. कुर्ले, प्रतिवादी क्रमांक एकचे विद्वान वकील श्री. काळे आणि राज्याचे विद्वान एपीपी सुश्री फड यांचे म्हणणे ऐकून घेतले.

2. सध्याच्या अपीलात निर्दोष मुक्ततेच्या निर्णयाला आव्हान देण्यात आले आहे. दिनांक ०१.१०.२०१५ रोजी महानगर दंडाधिकारी न्यायालय, २७ वे न्यायालय, मुलुंड यांनी सीसी क्रमांक २७४/एसएस/१९९६ मध्ये दिलेला निकाल. अपीलकर्ता – टी.ए.एन.मूर्ती मूळ तक्रारदार आहेत, खाजगी प्रतिवादी क्रमांक १ श्री.सी.के.नारायण हे मूळ आरोपी आहेत आणि राज्य प्रतिवादी क्रमांक २ आहे.

3. पक्षकारांना सोयीसाठी "तक्रारदार" (अपीलकर्ता) आणि "आरोपी" (प्रतिवादी क्रमांक 1) म्हणून संबोधले जाईल.

4. 01.10.2015 रोजीचा निकाल देण्यापूर्वी अन्विक्षा न्यायालयाने 08.03.2010 च्या निर्णयाद्वारे आरोपीला निगोशिएबल इन्स्ट्रूमेंट्सच्या कलम 138 अन्वये दंडनीय गुन्ह्यासाठी दोषी ठरवले होते. अधिनियम, १८८१ (थोडक्यात "उपरोक्त अधिनियम") आणि त्याला १ वर्षासाठी एस.आय.ची शिक्षा आणि रु.८७,४६,७१३/- दंड ठोठावला आणि ३ महिने एस.आय. आरोपींनी व्यथित होऊन सत्र न्यायालयात २०१० चे फौजदारी अपील क्रमांक १७७ दाखल केले. दिनांक १४.०५.२०१५ च्या निर्णयाद्वारे त्याचे अपील मंजूर करण्यात आले व दिनांक ०८.०३.२०१० रोजीचा निर्णय रद्द करण्यात आला व

धनादेश देताना आरोपीविरुद्ध कायदेशीर दायित्व किंवा कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्जाच्या अस्तित्वाविषयीच्या मुद्द्यावर तथ्य ठरविण्याचे निर्देश देऊन खटला पुनर्विचार व पुनर्सुनावणीसाठी अन्विक्षा न्यायालयाकडे परत पाठविण्यात आला.

5. रिमांडवरील खटल्याची सुनावणी ट्रायल कोर्टात झाली आणि दिनांक 01.10.2015 चा निकाल या कायद्याच्या कलम 138 अन्वये दंडनीय गुन्ह्यातून आरोपीची निर्दोष मुक्तता करण्यात आली आहे.

6. निर्दोष मुक्ततेच्या या निर्णयाला प्रस्तुत अपीलात आव्हान देण्यात आले.

7. सर्वप्रथम, निर्दोष मुक्ततेविरुद्धच्या अपीलाची व्याप्ती आणि निर्दोष मुक्ततेविरुद्धच्या अपिलात अपीलीय न्यायालयाच्या हस्तक्षेपाच्या व्याप्तीसंदर्भातील कायद्याची नोंद घेणे योग्य ठरेल. या न्यायालयाच्या खंडपीठाने एबीसी मार्फत पोलिस ठाणे, छावणी, नाशिक वि. महाराष्ट्र राज्य व ए.एन.आर. 2024 SCC Online Bom. 1914 प्रकरणात निर्दोष मुक्ततेविरोधात २०२४ च्या फौजदारी अपील क्रमांक ५५५ वर निर्णय देताना नुकताच दिलेला निर्णय, वरील मुद्द्यावर ठरलेल्या कायद्याचे विश्लेषण केल्यानंतर निर्दोष मुक्ततेविरुद्धच्या अपीलात हस्तक्षेपाला वाव दिला आहे. खंडपीठाने म्हटले आहे की, या विषयावरील कायदा आता स्वतंत्र राहिलेला नाही . वरील निर्णयातील परिच्छेद क्रमांक ११ ते १८ समर्पक असून त्यात सर्वोच्च न्यायालयाने

उपरोक्त विषयावर घेतलेले अनेक ऐतिहासिक निर्णय मान्यतेने उद्धृत केल्याचे दिसून येते. परिच्छेद क्रमांक ११ ते 18 असे आहेत:-

11. श्यो स्वरूप विरुद्ध राजा सम्राट या निर्दोष मुक्ततेच्या आदेशाविरुद्ध अपीलीय न्यायालयाच्या कार्यक्षेत्राशी निगडित सर्वात जुन्या खटल्यापैकी एक, प्रिव्ही कौन्सिलने पृष्ठ 404 वर खालीलप्रमाणे निकाल दिला:

'संहितेच्या कलम ४१७, ४१८ आणि ४२३ नुसार ज्या पुराव्यांच्या आधारे दोषमुक्तीचा आदेश देण्यात आला, त्याचा आढावा घेण्याचा आणि त्या पुराव्याच्या आधारे दोषमुक्तीचा आदेश मागे घ्यावा, या निष्कर्षापर्यंत पोहोचण्याचा पूर्ण अधिकार उच्च न्यायालयाला देण्यात आला आहे. संहितेत स्पष्टपणे नमूद केल्याशिवाय त्या अधिकारावर कोणतीही मर्यादा घालता कामा नये. परंतु संहितेने दिलेल्या अधिकाराचा वापर करताना आणि वस्तुस्थितीवर निष्कर्ष काढण्यापूर्वी उच्च न्यायालयाने (१) साक्षीदारांच्या विश्वासार्हतेविषयी अन्विक्षा न्यायाधीशांचे मत अशा बाबींना योग्य वजन आणि विचार केला पाहिजे आणि राहील; (२) आरोपीच्या बाजूने निर्दोषअसल्याचा अंदाज, खटल्यात त्याची निर्दोष मुक्तता झाली आहे, हे गृहीतक नक्कीच कमकुवत होत नाही; (३) आरोपीला कोणत्याही संशयाच्या लाभाचा अधिकार; आणि (४) साक्षीदारांना पाहण्याचा फायदा असलेल्या न्यायाधीशाने काढलेल्या वस्तुस्थितीच्या निष्कर्षात अडथळा आणण्यात अपीलीय न्यायालयाचा संथपणा. तथापि, हे सांगणे म्हणजे उच्च न्यायालयाने

अपील चालविताना न्याय प्रशासनात सुप्रसिद्ध आणि मान्यताप्राप्त नियम आणि तत्त्वांनुसार कार्य केले पाहिजे आणि करेल.

12. एम. जी. अग्रवाल विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य या खटल्यात सर्वोच्च न्यायालय परिच्छेद १६ व १७ मध्ये खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले आहे.

१६ कलम 423 (1) मध्ये अपीलीय न्यायालयासमोरील अपीलांचा निपटारा करण्याचे अधिकार विहित केले आहेत आणि खंड (अ) आणि (ब) निर्दोष मुक्ततेविरुद्धच्या अपिलांशी संबंधित आहेत.

अनुक्रमे शिक्षेविरोधात अपील केले. दोषमुक्तीच्या आदेशाविरुद्ध च्या अपिलाशी निगडित खंड (अ) ने दिलेला अधिकार हा शिक्षेच्या आदेशाविरुद्ध च्या अपिलाशी निगडित खंड (ब) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकाराइतकाच व्यापक आहे यात शंका नाही आणि म्हणूनच, हे उघड आहे की फौजदारी अपीलहाताळण्याचे उच्च न्यायालयाचे अधिकार तितकेच व्यापक आहेत मग ते अपील निर्दोष मुक्ततेच्या विरोधात असो किंवा शिक्षेच्या विरोधात असो. हा या प्रश्नाचा एक पैलू आहे. या प्रश्नाचा दुसरा पैलू दोषमुक्तीच्या आदेशाविरोधातील अपिलांवर सुनावणी करताना उच्च न्यायालय कोणता दृष्टिकोन अवलंबतो, याभोवती केंद्रित आहे. अशा प्रकारच्या अपिलांचा निपटारा करताना उच्च न्यायालय साहजिकच आरोपी व्यक्तीच्या बाजूने निरपराध असल्याचा अंदाज लक्षात घेते आणि अन्विक्षा न्यायालयाने त्याच्या बाजूने दिलेल्या निर्दोष

मुक्ततेच्या आदेशामुळे या गृहीतकाला बळकटी मिळते आणि त्यामुळे आरोपी व्यक्ती वाजवी संशयाच्या लाभासाठी पात्र आहे, ही वस्तुस्थिती उच्च न्यायालयाच्या मनात कायम राहील न्यायालय जेव्हा खटल्याच्या गुणवत्तेचा विचार करते. अपीलीय न्यायालय म्हणून, उच्च न्यायालय सामान्यत: अन्विक्षा न्यायालयाने नोंदविलेल्या तथ्यांच्या निष्कर्षात व्यत्यय आणण्यात संथ गतीने काम करते, विशेषत: जेव्हा हा निकाल तोंडी पुराव्यांच्या मूल्यमापनावर आधारित असतो कारण अन्विक्षा न्यायालयाला पुरावे दिलेल्या साक्षीदारांचे वर्तन पाहण्याचा फायदा होतो. त्यामुळे दोषमुक्तीविरोधातील अपिलाचा निपटारा करण्याचे उच्च न्यायालयाचे अधिकार शिक्षेविरुद्धच्या अपिलाचा निपटारा करताना जेवढे व्यापक आहेत, तेवढेच पूर्वीच्या वर्गातील अपिलांचा निपटारा करताना त्याचा दृष्टिकोन निर्दोषत्वाच्या गृहीतकातून वाहणाऱ्या अतिरेकी विचाराने चालतो. कधी अधिकाराच्या रुंदीवर भर दिला जातो, तर काही प्रसंगी निर्दोष मुक्ततेच्या विरोधातील अपिलांचा निपटारा करताना सावध दृष्टिकोन अवलंबण्याच्या गरजेवर भर दिला जातो आणि वेळोवेळी वापरल्या जाणाऱ्या वेगवेगळ्या शब्दात किंवा वाक्यांतून जोर व्यक्त केला जातो. परंतु खरी कायदेशीर स्थिती अशी आहे की, दोषमुक्तीविरोधातील अपिलांचा निपटारा करताना उच्च न्यायालयाचा दृष्टिकोन कितीही दूरदर्शी आणि सावध असला, तरी आरोपीच्या गुन्ह्याच्या किंवा निर्दोषत्वाच्या संदर्भात सरकारी पक्षाने जोडलेल्या पुराव्यांच्या आधारे स्वत:च्या निष्कर्षापर्यंत पोहोचण्याचा

त्याला नक्कीच अधिकार आहे. ही भूमिका प्रिव्ही कौन्सिलने श्यो स्वरूप विरुद्ध राजा सम्राट (१९३३-३४) ६१ आयए ३९८ आणि नूर मोहम्मद वि. सम्राट AIR 1945 PC 151

१७. या न्यायालयाच्या यापूर्वीच्या काही निर्णयांमध्ये मात्र निर्दोष मुक्ततेविरुद्धच्या अपिलांचा निपटारा करताना सावध दृष्टिकोन अवलंबण्याच्या महत्त्वावर भर देताना असे निदर्शनास आले होते की, निर्दोष मुक्ततेच्या आदेशामुळे निर्दोषत्वाच्या गृहीतकाला बळ मिळते आणि म्हणूनच, "साक्षीदारांना पाहण्याचा आणि त्यांचे पुरावे ऐकण्याचा फायदा असलेल्या अन्विक्षा न्यायालयाचे निष्कर्ष केवळ अत्यंत ठोस आणि सबळ कारणांसाठीच उलटकेले जाऊ शकतात": सूरजपाल सिंग वि. राज्य 1951 एससीसी 1207: 1952 एससीआर 193 पृष्ठ 201. त्याचप्रमाणे अजमेर सिंग वि. पंजाब राज्य, (१९५२) २ एससीसी

७०९ : १९५३ एससीआर ४१८ असे निरीक्षण नोंदवले गेले की, दोषमुक्तीच्या आदेशाविरुद्ध च्या अपिलात उच्च न्यायालयाचा हस्तक्षेप तेव्हाच योग्य ठरेल जेव्हा "तसे करण्यास खूप ठोस आणि सबळ कारणे"असतील. इतर काही निर्णयांमध्ये असे म्हटले आहे की, निर्दोष मुक्ततेचा आदेश केवळ "चांगल्या आणि पुरेशा सबळ कारणांसाठी"किंवा "मजबूत कारणांसाठी"बदलला जाऊ शकतो. या निरीक्षणांच्या परिणामाचे मूल्यमापन करताना हे लक्षात ठेवले पाहिजे की, या निरीक्षणांचा हेतू असा कठोर किंवा लवचिक नियम घालून देण्याचा नव्हता जो निर्दोष मुक्ततेविरुद्धच्या

अपिलांमध्ये उच्च न्यायालयाच्या निर्णयावर नियंत्रण ठेवणारा असावा. संहितेच्या कलम ४२३ (१) च्या खंड (अ) मध्ये अतिरिक्त अट घालण्याचा त्यांचा हेतू नव्हता आणि तसा तो वाचू नये. वरील निरीक्षणांचा हेतू एवढाच आहे की, निर्दोष मुक्ततेविरुद्धच्या अपिलाचा निपटारा करताना उच्च न्यायालयाचा दृष्टिकोन सावध असायला हवा, कारण लॉर्ड रसेल यांनी शीओ स्वरूप च्या प्रकरणात म्हटल्याप्रमाणे, आरोपीच्या बाजूने निर्दोष असल्याचा अंदाज "त्याच्या खटल्यात निर्दोष सुटल्यामुळे निश्चितच कमकुवत होत नाही". त्यामुळे "भरीव आणि सबळ कारणे"या अभिव्यक्तीने सुचवलेली चाचणी हे प्रत्येक बाबतीत कठोरपणे लागू करावे लागणारे सूत्र समजू नये. उदाहरणार्थ, सनवतसिंग विरुद्ध राजस्थान राज्य AIR १९६१ SCC ७१५ आणि हरबंस सिंग वि. पंजाब राज्य एआयआर १९६२ एससी ४३९ या खटल्यात या न्यायालयाने नुकत्याच दिलेल्या निर्णयांचा हा परिणाम आहे आणि म्हणूनच, दोषमुक्तीचा निर्णय बदलण्यापूर्वी, उच्च न्यायालयाने त्यामध्ये नोंदविलेले निष्कर्ष विकृत म्हणून दर्शविणे आवश्यक नाही. त्यामुळे सध्याच्या अपिलात आपल्याला स्वतःला असा प्रश्न विचारावा लागेल की, फिर्यादीपक्षाने सादर केलेल्या पुराव्यांच्या आधारे उच्च न्यायालयाने या निष्कर्षापर्यंत पोहोचणे योग्य होते की नाही की अपीलकर्त्यांविरुद्धचा खटला वाजवी संशयापलीकडे सिद्ध झाला आहे आणि अन्विक्षा न्यायालयाने घेतलेले विपरीत मत चुकीचे आहे. या प्रश्नाचे उत्तर देताना, उच्च न्यायालयाच्या निष्कर्षांविरुद्ध अपीलकर्त्यांनी केलेल्या तक्रारीचे मूल्यमापन करण्यासाठी आम्ही पुराव्यांची ठळक आणि व्यापक वैशिष्ट्ये

विचारात घेऊ यात शंका नाही. परंतु कलम १३६ अन्वये उच्च न्यायालयाने नोंदवलेल्या वस्तुस्थितीच्या निष्कर्षांमध्ये हस्तक्षेप करण्यास आम्ही टाळाटाळ करतो, विशेषत: जेथे वरील निष्कर्ष तोंडी पुराव्यांच्या मूल्यमापनावर आधारित आहेत.

13. चंद्रप्पा वि. कर्नाटक राज्य, सर्वोच्च न्यायालयाने खालीलप्रमाणे कायदेशीर भूमिकेचा पुनरुच्चार केला:

42. वरील निर्णयांवरून, आमच्या मते, निर्दोष मुक्ततेच्या आदेशाविरुद्ध अपील करताना अपीलीय न्यायालयाच्या अधिकारांविषयी खालील सामान्य तत्त्वे उदयास येतात:

(1) ज्या पुराव्यांच्या आधारे दोषमुक्तीचा आदेश दिला जातो, त्याचे पुनरावलोकन, पुनर्मूल्यांकन आणि पुनर्विचार करण्याचा पूर्ण अधिकार अपीलीय न्यायालयाला आहे.

(2) फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३ मध्ये अशा अधिकारांचा वापर करण्यावर कोणतीही मर्यादा, निर्बंध किंवा अट घालण्यात आलेली नाही आणि वस्तुस्थिती आणि कायद्याच्या प्रश्नांवर स्वतःच्या निष्कर्षापर्यंत पोहोचण्यापूर्वी पुराव्यांवर अपीलीय न्यायालय आहे.

(3) "भरीव आणि सबळ कारणे", "चांगली आणि पुरेशी कारणे", "अतिशय मजबूत परिस्थिती", "विकृत निष्कर्ष", "स्पष्ट चुका"इत्यादी विविध अभिव्यक्तींचा हेतू निर्दोष मुक्ततेविरुद्धच्या अपीलात अपीलीय न्यायालयाचे व्यापक अधिकार कमी करण्याचा

नाही. पुराव्यांचा आढावा घेण्याच्या आणि स्वत:च्या निष्कर्षापर्यंत पोहोचण्याच्या न्यायालयाच्या अधिकारावर गदा आणण्यापेक्षा निर्दोष मुक्ततेत हस्तक्षेप करण्यास अपिलीय न्यायालयाच्या अनिच्छेवर भर देण्यासाठी अशी वाक्ये "भाषेच्या भरभराटीच्या"स्वरूपाची आहेत.

(4) अपीलीय न्यायालयाने मात्र हे लक्षात घेतले पाहिजे की, निर्दोष सुटल्यास आरोपीच्या बाजूने दोन्ही अंदाज बांधला जातो. पहिली गोष्ट म्हणजे सक्षम न्यायालयाकडून दोषी सिद्ध झाल्याशिवाय प्रत्येक व्यक्ती निर्दोष मानली जाईल, या फौजदारी न्यायशास्त्राच्या मूलभूत तत्त्वानुसार त्याला निर्दोष असल्याचा समज उपलब्ध आहे. दुसरं म्हणजे, आरोपीची निर्दोष मुक्तता झाल्यानंतर तो निर्दोष असल्याचा अंदाज अन्विक्षा न्यायालयाकडून अधिक बळकट, पुष्टी आणि सामर्थ्यवान केला जातो.

(5) रेकॉर्डवरील पुराव्यांच्या आधारे दोन वाजवी निष्कर्ष काढणे शक्य असेल, तर अपिलीय न्यायालयाने अन्विक्षा न्यायालयाने नोंदविलेल्या निर्दोष मुक्ततेच्या निकालात अडथळा आणू नये.

14. घुरे लाल वि. उत्तर प्रदेश राज्य, सर्वोच्च न्यायालयाने मागील निर्णयांचा आढावा घेतल्यानंतर अशा प्रकरणांचा निपटारा करताना अपीलीय न्यायालयाने कोणता योग्य दृष्टिकोन अवलंबला पाहिजे हे ठरविले. या निर्णयातील परिच्छेद ७० खालीलप्रमाणे आहे.

70. वरील बाबींच्या अनुषंगाने उच्च न्यायालय आणि इतर अपिलीय न्यायालयांनी अन्विक्षा न्यायालयाच्या निर्दोष मुक्ततेला रद्द बातल ठरवणार असल्यास किंवा अन्यथा अडथळा आणणार असेल तर अनेक निर्णयांद्वारे निश्चित केलेल्या तत्त्वांचे अनुसरण केले पाहिजे:

१. अपीलीय न्यायालय केवळ अन्विक्षा न्यायालयाने केलेली निर्दोष मुक्तता रद्द करू शकते किंवा अन्यथा अडथळा आणू शकते जर त्याच्याकडे तसे करण्यामागे "खूप ठोस आणि सबळ कारणे"असतील.

अशी अनेक उदाहरणे समोर येतात ज्यात अपिलीय न्यायालयाकडे अन्विक्षा न्यायालयाचा निर्णय रद्द करण्याची "खूप ठोस आणि सबळ कारणे"असतील. "खूप भरीव आणि सबळ कारणे"अस्तित्वात आहेत जेव्हा:

(i) वस्तुस्थितीसंदर्भात अन्विक्षा न्यायालयाचा निष्कर्ष अत्यंत चुकीचा आहे;

(ii) अन्विक्षा न्यायालयाचा निर्णय कायद्याच्या चुकीच्या दृष्टिकोनावर आधारित होता;

(iii) अन्विक्षा न्यायालयाच्या निर्णयामुळे 'न्यायाची घोर गळचेपी'होण्याची शक्यता आहे;

(iv) पुरावे हाताळण्याचा अन्विक्षा न्यायालयाचा संपूर्ण दृष्टिकोन पूर्णपणे बेकायदेशीर होता;

(v) अन्विक्षा न्यायालयाचा निर्णय स्पष्टपणे अन्यायकारक आणि अवाजवी होता;

(vi) ट्रायल कोर्टाने पुराव्यांकडे दुर्लक्ष केले आहे किंवा भौतिक पुराव्यांचा चुकीचा अर्थ लावला आहे किंवा बॅलेस्टिक तज्ञाचे मृत्यूपूर्व घोषणा/ अहवाल इत्यादी भौतिक कागदपत्रांकडे दुर्लक्ष केले आहे.

(vii) ही यादी उदाहरणात्मक असून, परिपूर्ण नाही.

2. अपिलीय न्यायालयाने नेहमीच अन्विक्षा न्यायालयाच्या निष्कर्षांना योग्य वजन दिले पाहिजे आणि विचार केला पाहिजे.

3. जर दोन तर्कसंगत मतांपर्यंत पोहोचता येत असेल - एक म्हणजे निर्दोष मुक्तता आणि दुसरे दोषसिद्धीपर्यंत पोहोचणे - उच्च न्यायालये/ अपिलीय न्यायालयांनी आरोपीच्या बाजूने निकाल देणे आवश्यक आहे.

(जोर दिला आहे)

15. त्याचप्रमाणे सिद्धार्थ वशिष्ठ ऊर्फ मनू शर्मा वि. राज्य (एनसीटी ऑफ दिल्ली), सर्वोच्च न्यायालयाने परिच्छेद २७ मध्ये अपीलीय न्यायालयाने विशेषत: निर्दोष मुक्ततेच्या आदेशाविरुद्ध च्या अपिलांवर सुनावणी करताना लक्षात घ्यावयाची तत्त्वे निश्चित केली आहेत. परिच्छेद २७ मध्ये असे म्हटले आहे:

27. अपीलीय न्यायालयाने अपीलात खालील तत्त्वे लक्षात ठेवली पाहिजेत, विशेषत: निर्दोष मुक्ततेच्या आदेशाविरुद्ध:

(१) ज्या पुराव्यांच्या आधारे दोषमुक्तीचा आदेश दिला जातो, त्याचा फेरविचार करण्यास अपीलीय न्यायालयाला कोणतीही मर्यादा नाही.

(iii) अपिलीय न्यायालय तथ्य आणि कायदा या दोन्हीसंदर्भात अन्विक्षा न्यायालयाच्या निकालाचा पुनरावलोकन देखील करू शकते.

(iv) राज्याने केलेल्या अपिलाचा निपटारा करताना संपूर्ण पुरावे रेकॉर्डवर ठेवणे आणि सबळ व पुरेशी कारणे देऊन दोषमुक्तीचा निर्णय रद्द करणे हे अपीलीय न्यायालयाचे कर्तव्य आहे.

(v) निर्दोष मुक्ततेच्या आदेशात तेव्हाच हस्तक्षेप केला जातो जेव्हा तसे करण्यामागे "सबळ आणि ठोस कारणे"असतील. जर आदेश "स्पष्टपणे अवाजवी"असेल तर ते हस्तक्षेपाचे एक सबळ कारण आहे.

(vi) निर्दोष मुक्ततेच्या निर्णयात बसताना अपीलीय न्यायालयाने प्रथम अन्विक्षा न्यायालयाचे निष्कर्ष चुकीचे, स्पष्टपणे चुकीचे किंवा स्पष्टपणे टिकाऊ नाहीत का या प्रश्नाचे उत्तर शोधणे आवश्यक आहे. अपिलीय न्यायालयाने वरील प्रश्नाचे नकारार्थी उत्तर दिल्यास निर्दोष मुक्ततेच्या आदेशाला बाधा येणार नाही. याउलट, वरीलपैकी कोणत्याही

त्रुटी लक्षात घेता निर्दोष मुक्ततेचा आदेश अजिबात टिकवता येणार नाही, असे अपीलीय न्यायालयाने नोंदविलेल्या कारणास्तव म्हटले तर ते पुराव्यांचे पुनर्मूल्यांकन करून स्वत:च्या निष्कर्षापर्यंत पोहोचू शकतात.

(vii) जेव्हा अन्विक्षा न्यायालयाने पुराव्यांकडे दुर्लक्ष केले असेल किंवा भौतिक पुराव्यांचा चुकीचा अर्थ लावला असेल किंवा बॅलेस्टिक तज्ञांचा मृत्यूपूर्व जाहीरनामा/ अहवाल इत्यादी भौतिक कागदपत्रांकडे दुर्लक्ष केले असेल, तेव्हा अपीलीय न्यायालय सादर केलेल्या सामग्रीच्या आधारे अन्विक्षा न्यायालयाचा निर्णय बदलण्यास सक्षम आहे.

(जोर दिला आहे)

16. परिच्छेद ३०३ (१) मध्ये सर्वोच्च न्यायालयाने असे म्हटले आहे की, अन्विक्षा न्यायालयासमोरील पुराव्यांचे तसेच निष्कर्षांचे पुनर्मूल्यांकन करण्याचे सर्व आवश्यक अधिकार अपीलीय न्यायालयाला आहेत आणि अन्विक्षा न्यायालयाने दिलेला निर्दोष मुक्ततेचा आदेश मागे घेण्यामागील सबळ आणि ठोस कारणे स्पष्ट करणे हे न्यायालयाचे कर्तव्य आहे. कारणे किंवा उलटसुलट कारणे ठोस आणि पुरेशी असावी लागतात.

17. अशा प्रकारे, या विषयावरील कायदा म्हणजे निर्दोष मुक्ततेविरुद्धच्या अपिलात हस्तक्षेपास वाव आहे, याचा सारांश खालीलप्रमाणे देता येईल; की अपवादात्मक प्रकरणांमध्ये जिथे जबरदस्त आणि भरीव कारणे आहेत; आणि जेथे अपीलाधीन निर्णय

विकृत, स्पष्टपणे अवाजवी, स्पष्टपणे चुकीचा, रेकॉर्डवरील पुराव्यांच्या विरुद्ध किंवा कायद्याच्या विरुद्ध असल्याचे आढळले असेल आणि संबंधित सामग्रीकडे दुर्लक्ष करून किंवा वगळून किंवा अप्रासंगिक / अग्राह्य सामग्री विचारात घेऊन किंवा 'पुराव्याच्या वजनाच्या विरुद्ध'किंवा निष्कर्ष तर्कशास्त्राला इतका अपमानजनक पणे नाकारणारा असेल की अतार्किकतेच्या दुर्गुणांनी ग्रस्त असेल, अपिलीय न्यायालय निर्दोष मुक्ततेच्या आदेशात हस्तक्षेप करू शकते. मात्र, हे करताना न्यायालयाने आरोपी निर्दोष असल्याचा अंदाज लक्षात घ्यावा आणि पुढे अन्विक्षा न्यायालयाच्या निर्दोष सुटकेमुळे तो निर्दोष असल्याचा समज बळकट होतो; आणि केवळ दुसरा दृष्टिकोन शक्य आहे म्हणून नियमित पणे हस्तक्षेप करणे टाळले पाहिजे.

18. किंबहुना, निर्दोष मुक्ततेचा निर्णय हाताळताना अपीलीय न्यायालयाला रेकॉर्डवरील संपूर्ण पुराव्यांचा विचार करावा लागतो, जेणेकरून अन्विक्षा न्यायालयाचे मत विकृत आहे की नाही, याचा निष्कर्ष निघू शकेल, ज्यामुळे हस्तक्षेपाची आवश्यकता आहे.

8. वरील तत्त्वे आणि निर्दोष मुक्ततेविरुद्ध च्या अपीलाची व्याप्ती लक्षात घेता मी १४.११.२०२४, ०५.१२.२०२४, १६.१२.२०२४ आणि १९.१२.२०२४ रोजी संबंधित पक्षकारांचे विद्वान वकील श्री. कुर्ले आणि श्री. काळे यांचे सविस्तर म्हणणे ऐकले आहे आणि त्यांच्या सक्षम मदतीने अभिलेख पाहिले आहेत.

9. श्री. कुर्ले यांनी मांडलेल्या निवेदनांचा उहापोह करण्यापूर्वी संकुचित कंपासमध्ये असलेल्या संबंधित तथ्यांची नोंद घेणे समर्पक ठरेल. फिर्यादीचे म्हणणे असे आहे की, आरोपीने त्याच्यावरील जबाबदारी पार पाडताना 32,74,990 रुपयांचे 008034 क्रमांकाचे दोन धनादेश आणि 17,08,846 रुपयांचे धनादेश क्र.008035 दिनांक 18.07.1996 रोजी दिले आणि ते लक्ष्मी विलास बँक लिमिटेड, फोर्ट मुंबई- 400 023 चे आहेत. तक्रारदाराने हे दोन्ही धनादेश वठण्यासाठी आपल्या बँक खात्यात जमा केले, मात्र 'अपुरा निधी'असे सांगून त्यांचा अनादर करण्यात आला. तक्रारदाराला २३.०७.१९९६ रोजी बँकेकडून अनादराचा मेमो मिळाला. तक्रारदाराने ३०.०७.१९९६ रोजी आपल्या वकिलामार्फत वैधानिक नोटीस बजावली, नोटीसला आरोपीच्या वकिलांनी ०९.०८.१९९६ च्या उत्तराद्वारे उत्तर दिले आणि फसवणूक केल्याच्या कारणास्तव तक्रारदाराचा दावा फेटाळून लावला. तक्रारदाराने वरील उत्तराला दिनांक २०.०९.१९९६ रोजी उत्तर दिले. त्यानंतर तक्रारदाराने कलम १३८ चा अधिनियम अन्वये तक्रार दाखल केली. दिनांक १०.०९.१९९६ रोजी खटल्यात आरोपीने निर्दोष असल्याचे सांगितले. फिर्यादीने सरकारी पक्षाचे आठ (८) साक्षीदार तपासले, तर आरोपीने बचाव पक्षाचे आठ (८) साक्षीदार तपासले.

10. तक्रारदाराने पीडब्ल्यू-१, नरेंद्र कुचे स्वतःला (पीडब्ल्यू-2), सी. सतीश (पीडब्ल्यू-3), वोनिफास डिसोझा (पीडब्ल्यू-4), के. रामलिंगम (पीडब्ल्यू-रामास्वामी (पीडब्ल्यू-

6), प्रफुल्ल शहा (पीडब्ल्यू-7) आणि टी. ए. राधाकृष्णन (पीडब्ल्यू-8) यांना तपासले. बचावात आरोपीने स्वत:ला डीडब्ल्यू-१, चेतन शहा (डीडब्ल्यू-५), टी. ए. रामनाथन (डीडब्ल्यू-६), बी.एल. गडा (डीडब्ल्यू-७), आणि सुधाकर सालियान (डीडब्ल्यू-८). तक्रारदाराने आपल्या खटल्याच्या समर्थनार्थ ४६ कागदपत्रांचा आधार घेतला, त्यापैकी सध्याच्या आव्हानाचा निर्णय घेण्याच्या उद्देशाने दर्शविलेली कागदपत्रे खालीलप्रमाणे आहेत. निशाणी - "पी 2 ते पी 4" तक्रारदाराने स्वत:च्या हस्ताक्षरात लिहिलेली हस्तलिखित नोट बुक आहे. "पी 11" आणि "पी 13" हे तक्रारदाराने तयार केलेले संगणक प्रिंटआऊट आहेत.

11. तक्रारदाराचा पत्रव्यवहार म्हणजे नोटीस दिनांक 30.07.1996 निशाणी - "पी 6", त्याचे दिनांक 09.08.1996 चे उत्तर निशाणी- "पी 8", दिनांक 20.09.1996 चे उत्तर निशाणी "पी 10" च्या खाली आहे- तक्रारदाराने तयार केलेले संगणक स्टेटमेंट निशाणी- "पी 11", "पी 12", आणि "पी 13" प्रमाणे आणि तक्रारदाराने तयार केलेली कर्जदारांची यादी प्रदर्शनाखाली- "पी 14". ही ६ मुख्य दस्त आहेत ज्यांचा उल्लेख श्री. कुर्ले यांनी आपले म्हणणे मांडताना केला आहे आणि त्यावर विश्वास ठेवला आहे, जेणेकरून मला तक्रारदाराच्या खटल्याच्या बाजूने त्याचे मूल्यमापन करण्यास प्रवृत्त केले जाईल. आरोपीने आपल्या बचावासाठी तक्रारदाराने सादर केलेल्या कागदपत्रांचा / निशाणीचा आधार घेतला आहे आणि त्याशिवाय आणखी पाच (५) कागदपत्रे त्याने

रेकॉर्डवर ठेवली आहेत. थोडक्यात, आरोपीने तृतीय पक्षाकडून तक्रारदारामार्फत कर्ज घेतले असावे या शक्यतेबद्दल कोणताही पुरावा नाही आणि म्हणूनच दोन्ही धनादेश कोणत्याही कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्जासाठी किंवा दायित्वासाठी जारी केले गेले नाहीत

।

12. सध्याच्या खटल्यात आरोपीचा बचाव असा आहे की, त्याने दोन धनादेशांवर स्वाक्षरी केली होती, परंतु त्यावर ड्रॉवरचे नाव नव्हते. त्याचे प्रकरण असे आहे की त्याने चेकबुकमध्ये कोरे स्वाक्षरी केलेले धनादेश तातडीच्या परिस्थितीत धनादेश देण्यासाठी त्यांचे लेखापाल / कर्मचारी असलेल्या तक्रारदाराच्या ताब्यात ठेवले परंतु तक्रारदाराने आपल्या पदाचा गैरवापर केला आणि दोन धनादेश या विषयावर ड्रॉवर म्हणून रक्कम आणि त्याचे नाव टाकून आपल्या पदाचा गैरवापर केला. अशा प्रकारे फसवणूक आणि विश्वासघाताच्या वरील कारणास्तव तक्रारदाराच्या प्रकरणाचा आरोपींनी प्रतिवाद केला आणि आक्षेप घेतला.

13. माझ्यासमोर तक्रारदाराची बाजू मांडणारे विद्वान वकील श्री. कुर्ले यांनी सांगितले की, आरोपीविरुद्ध कायदेशीर दायित्व आणि कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्जाचे अस्तित्व सिद्ध करण्यासाठी तक्रारदाराने रेकॉर्डवर ठेवलेल्या ठोस पुराव्यांची दखल घेतली जात नाही आणि ती रद्द करण्यात यावी आणि रद्द बातल करण्यात यावी.

०८.०३.२०१० रोजीचा निकाल देताना अन्विक्षा न्यायालयाने पुराव्यांची योग्य दखल घेतली होती आणि ३०.०६.१९९६ रोजी तक्रारदाराच्या थकित दाव्यापोटी दोन्ही धनादेशात नमूद केलेली रक्कम देण्यास आरोपी जबाबदार होता, असा निष्कर्ष काढला होता.

14. कुर्ले यांनी आपल्या प्रास्ताविकात जोरदार युक्तिवाद केला. या कायद्याच्या कलम १३९ अन्वये असा समज आहे की एकदा धनादेशांवर आरोपीने स्वाक्षरी केली/ जारी केली आणि त्याने धनादेशांवर स्वाक्षरी केल्याची कबुली दिली, तर या कायद्याचे कलम १३९ धारकाच्या बाजूने धारणा तयार करते. यात अशी तरतूद करण्यात आली आहे की, जोपर्यंत हे सिद्ध होत नाही, तोपर्यंत धनादेशधारकाला कोणत्याही कर्जासाठी किंवा इतर दायित्वासाठी संपूर्ण किंवा अंशतः वितरणासाठी कलम 138 मध्ये नमूद केलेल्या स्वरूपाचा धनादेश मिळाला असे गृहीत धरले जाईल. सध्याच्या प्रकरणात हा युक्तिवाद तक्रारदारास उपलब्ध होणार नाही कारण १४.०५.२०१५ च्या रिमांड ऑर्डरमध्ये आरोपीविरुद्ध कायदेशीर दायित्व किंवा कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्जाच्या अस्तित्वाबद्दल ट्रायल कोर्टाने निर्णय घेण्याचा मुद्दा तयार केला होता.

14.1. 08.03.2010 रोजीच्या मागील निर्णयाच्या उलट, 01.10.2015 रोजीचा आक्षेपार्ह निकाल तक्रारदाराने आरोपींविरूद्ध कायदेशीर दायित्व आणि कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्जाचे अस्तित्व सिद्ध करण्यासाठी रेकॉर्डवर ठेवलेल्या सबळ

पुराव्यांचे मूल्यमापन करणे चुकीचे आहे. प्रारंभी श्री. कुर्ले यांनी दिनांक ०८.०३.२०१० रोजीच्या निकालाकडे माझे लक्ष वेधले व ते वाचण्याचा प्रयत्नही केला, तरी सत्र न्यायालयाने १४.०५.२०१५ च्या निर्णयाद्वारे हा निर्णय रद्द बातल ठरवला आहे आणि हे प्रकरण अन्विक्षा न्यायालयाकडून पुनर्विचारासाठी परत पाठविण्याचे निर्देश दिले आहेत आणि कायदेशीर दायित्वाच्या अस्तित्वाविषयी किंवा कायदेशीरदृष्ट्या वस्तुस्थिती निश्चित करून निर्णय घेण्याचे निर्देश दिले आहेत दोन्ही धनादेश देताना आरोपींवर कर्जबाजारी करणे. त्यानंतर तक्रारदाराने 'पी ५२' या रूपाने नवे अतिरिक्त पुरावेही सादर केले आहेत. म्हणून मी श्री. कुर्ले यांना वरील रिमांडनंतर अन्विक्षा न्यायालयाने दिलेला दिनांक ०१.१०.२०१५ रोजीचा निकाल वाचून रेकॉर्डवर ठेवलेल्या पुराव्यांच्या आधारे आपली बाजू मांडावी व त्यास आव्हान देण्यासाठी व रद्द करण्यासाठी युक्तिवाद करावा, असे सांगितले. मी हे सांगतो कारण सत्र न्यायालयाने २०१० च्या फौजदारी अपील क्रमांक १७७ मध्ये १४.०५.२०१५ रोजी दिलेल्या रिमांडच्या आदेशाने ०८.०३.२०१० रोजीचा निर्णय रद्द तर केलाच, पण वर नमूद केल्याप्रमाणे ट्रायल कोर्टाने निर्णय घ्यावा असा एक विशिष्ट मुद्दाही तयार केला होता. त्यामुळे माझ्या मते या अपिलावर निर्णय देताना अन्विक्षा न्यायालयाच्या ०८.०३.२०१० च्या मागील निर्णयाचा विचार करणे अयोग्य ठरेल.

14.2. तक्रारदार हे आरोपीकडे १९८७ ते १९९८ या कालावधीत आरोपीच्या मालकीच्या 'सब ब्रोकरेज'व्यवसायात लेखापाल म्हणून दरमहा रु.३,०००/- वेतनावर आणि व्यवसायाच्या वार्षिक उलाढालीच्या ०.५% अतिरिक्त रकमेवर कार्यरत होते. तो सादर करेल की तक्रारदार नियमितपणे आरोपींच्या व्यवसायात नवीन ग्राहकांची ओळख करून देईल आणि फर्मच्या बँकेशी संबंधित सर्व कामांचे व्यवस्थापन करेल. १९८७ ते १९९६ या कालावधीत तक्रारदाराने आरोपींच्या व्यवसायात सुमारे २०० ग्राहकांची ओळख करून दिली.

14.3. जेव्हा जेव्हा आरोपीला व्यवसायात तोटा सहन करावा लागतो तेव्हा तक्रारदार आरोपीला अशा आर्थिक संकटातून बाहेर काढण्यासाठी त्याच्या ओळखीच्या आणि नातेवाईकांकडून कर्जाची व्यवस्था करायचा. तो सादर करेल की तक्रारदाराने आरोपीच्या व्यवसायात आणलेल्या ग्राहकांच्या हिताचे रक्षण करण्यासाठी त्याच्या परिचितांकडून कर्जाची व्यवस्था केली आणि तक्रारदाराने अशा कर्जदारांना मूळ रक्कम तसेच व्याज परत फेडण्याची हमी दिली. तक्रारदाराने दिलेल्या कर्जाची व्यवस्था रोखीने तर कधी धनादेशाद्वारे केली जाते जी एकतर आरोपीच्या व्यवसायाच्या नावाने किंवा स्वत: तक्रारदाराच्या नावे देण्यात आली होती.

14.4. कर्जाची व्यवस्था कुठल्याही पध्दतीने आणि नावाने केली असली, तरी त्यातून मिळणारी रक्कम कर्जदारांची परतफेड करण्यासाठी तसेच घेतलेल्या रकमेवर व्याज

भरण्यासाठी वापरली जाते, असे ते सादर करायचे. आपण पावत्या घेतल्या नाहीत किंवा त्या मागितल्या नाहीत किंवा परस्पर विश्वासावर व्यवहार केले जात असल्याने व्यवहाराचा कोणताही पुरावा घेतला नाही किंवा ठेवला नाही, असे तो सादर करायचा.

14.5. व्याज न भरल्याने तक्रारदाराच्या परिचितांनी त्याच्या आश्वासनावर आरोपीसोबत गुंतवणूक केली होती, असे त्याने सांगितले. तो सादर करेल की तक्रारदाराने आरोपीला पूर्वसूचना देऊन त्याच्या फ्लॅटची विल्हेवाट लावली आणि त्याच्या परिचितांचे असे कर्ज फेडण्यासाठी त्याची जीवन विमा पॉलिसी निष्क्रिय केली जी आरोपींना गुंतवणूक म्हणून देण्यात आली होती. तो सादर करेल की तक्रारदाराने दाव्याचे तपशीलवार स्टेटमेंट तयार केले आणि रक्कम त्याला देण्याची मागणी केली ज्यावर आरोपीने त्याच्या कायदेशीररित्या लागू केलेल्या दायित्वापोटी त्याला दोन धनादेश दिले.

14.6. क्लेम स्टेटमेंटसोबत तक्रारदार दैनंदिन व्यवहारांची एक नोटबुक ठेवत असे, ज्यामध्ये तो "पी-२"ते "पी ४"म्हणून पुराव्यानिशी सादर केलेल्या दैनंदिन व्यवहारांच्या/ गुंतवणुकीच्या नोंदी करीत असे.

14.7. न्यायालयात सादर करण्यात आलेल्या वरील नोटबुकव्यतिरिक्त तक्रारदाराने व्यवहारांची इतर कोणतीही नोंद ठेवली नाही, असे ते सादर करतील.

14.8. ते सादर करतील की रेकॉर्डवरील तोंडी आणि कागदोपत्री पुराव्यांच्या आधारे, तक्रारदाराने सर्व वाजवी शंकांच्या पलीकडे आपली बाजू सिद्ध केली आहे आणि निशाणी

- "पी 13"मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे खालील अकरा (11) शीर्षकाखाली कायदेशीररित्या अंमलबजावणीयोग्य कर्ज आणि दायित्व स्थापित केले आहे, जे त्याने तयार केलेले दाव्याचे विधान आहे. निशाणी "पी 14"म्हणजे तक्रारदाराच्या सांगण्यावरून आरोपीकडे गुंतवणूक केलेल्या व्यक्तींची यादी. ते सादर करतील की निशाणी - "पी 13" 13 देयक प्रमुखांचा संदर्भ देते. ते सादर करतील की तक्रारदाराचा पहिला दावा तक्रारदाराने अशा तृतीय पक्षांकडून घेतलेल्या कर्जाची परतफेड म्हणून तक्रारदाराने विविध पक्षांना भरलेल्या रु.8,63,800/- च्या रकमेसाठी आहे. ते सादर करतील की अशा 18 तृतीय पक्षांची नावे निशाणी "पी 11" तील यादीमध्ये नमूद केली आहेत -. तो सादर करेल की हा दावा तक्रारदाराने त्याच्या वैयक्तिक नोटबुकमध्ये ठेवलेल्या लेजर जो "पी 2", "पी 3"आणि "पी 4" खात्याच्या आधारे तयार केला तो पुराव्यानिशी रेकॉर्डवर ठेवला जातो. ते सादर करतील की अठरा (18) व्यक्तींपैकी आरोपीने बचाव पक्षाचे साक्षीदार म्हणून दोन व्यक्तींची तपासणी केली आहे ज्यांनी तक्रारदाराच्या खटल्याचे समर्थन केले आहे.

14.9. तक्रारदाराचा दुसरा दावा तक्रारदाराने "पी ११"मधील १८ व्यक्तींना व्याजापोटी रु.९,८६,०२०/- भरले त्या रकमेचा आहे. ते सादर करतील की तक्रारदाराने आरोपीचा आधार न घेता स्वतःच्या खात्यातून व्याज भरलेल्या विविध व्यक्तींकडून आरोपीसाठी फायनान्स / कर्जाची व्यवस्था केली.

14.10. तिसरा दावा तक्रारदाराने चौदा (१४) व्यक्तींना भरलेल्या थकीत खात्यापोटी रु.३,३३,६४३/- चा आहे, ज्यांना त्याने शेअर्समध्ये गुंतवणूक करण्यासाठी आरोपीशी ओळख करून दिली होती.

14.11. चौथा दावा 1,18,377/- रुपयांच्या रकमेचा आहे, ज्या शेअर्ससाठी आरोपीने तक्रारदाराच्या क्लायंटसाठी डिलिव्हरी केली होती ज्यासाठी आरोपीने पैसे घेतले होते परंतु त्याने आपल्या ग्राहकांना शेअर्स दिले नाहीत. असे आठ (८) लोक होते ज्यांना आरोपींनी असे शेअर्स दिले नाहीत आणि तक्रारदाराने वरील रक्कम रोखीने त्यांना दिली.

14.12. पाचवा दावा रु.13,34,000/- च्या रकमेसाठी आहे जो 'थकित कर्ज'या शीर्षकाखाली दर्शविला आहे. तक्रारदाराने जामीनदार म्हणून आरोपीला कर्ज भरणाऱ्या तेरा (१३) व्यक्तींची यादी दिली आहे. त्यामुळे आरोपीने देय असलेली व देय असलेली रक्कम त्यांना देणे भाग पडले. ते सादर करतील की त्या १३ व्यक्तींपैकी तक्रारदाराने त्याचे साक्षीदार म्हणून ५ जणांची तपासणी केली आहे.

14.13. सहावा दावा 3,33,450/- रुपयांच्या थकीत व्याजापोटी दर्शविला जातो आणि आठ (8) व्यक्तींना देय आहे ज्यांना सेटलमेंटच्या वेळी व्याजाची रक्कम देणे आवश्यक होते. आरोपीने रक्कम भरली नाही, त्यामुळे तक्रारदाराला ती रक्कम देणे भाग पडले.

14.14. सातवा दावा रु.5,00,000/- चा असून तो 'फ्लॅटच्या मूल्यातील फरक'या मथळ्याखाली दाखवण्यात आला आहे. आरोपीने गुंतवणुकीवर व्याज देणे बंद केल्याने तक्रारदाराला त्याचे नातेवाईक, मित्र आणि ओळखीच्या व्यक्तींनी गुंतवलेली वरील रक्कम भरण्यासाठी व परत करण्यासाठी आपला फ्लॅट रु.६,८०,०००/- ला विकणे भाग पडले.

14.15. आठवा दावा रु.१,६२,०००/- चा 'थकित वेतन'या शीर्षकाखाली आहे. तक्रारदार दरमहा रु.३,०००//वेतन घेत होता आणि त्याचा दावा असा आहे की त्याचा पगार दिला गेला नाही.

०१.०४.१९९२ ते ३०.०६.१९९६ तसेच तीन महिन्यांच्या वेतनाएवढा तीन वर्षांचा बोनस हे सर्व थकीत राहिले.

14.16. नववा दावा तक्रारदारास देय असलेल्या सब ब्रोकरेजच्या थकित रकमेपोटी रु.१,७६,५७१/- आहे. आरोपीच्या व्यवसायाच्या एकूण वार्षिक उलाढालीच्या ०.५ टक्के.

14.17. दहावा दावा आरोपीने केलेल्या खिशातील खर्चापोटी रु.८,२७५/- आहे.

14.18. अकरावा दावा रु.1,67,700/- चा आहे जो 'व्याज दावा'या शीर्षकाखाली आहे आणि निशाणी "पी 11"मध्ये सूचीबद्ध व्यक्तींकडून तक्रारदाराने व्यवस्था केलेल्या निधीच्या व्याजासाठी आहे

14.19. ते सादर करतील की निशाणी "पी 13"तक्रारदाराने त्याच्यात आणि आरोपीमध्ये झालेल्या तडजोडीनुसार तयार केले आहे ज्याच्या अनुषंगाने आरोपीने वरील दायित्वांच्या समाधानासाठी त्याला विषय 2 धनादेश दिले होते. तक्रारदाराने जोडलेले पुरावे ग्राह्य धरले तर ते वरील दाव्याला पूर्णपणे पात्र ठरतील, असे ते सादर करतील.

14.20. ते सादर करतील की विद्वान अन्विक्षा न्यायालयाने कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्ज आणि आरोपीचे दायित्व तक्रारदाराने सिद्ध न करण्यासंदर्भात आदेशात कोणतेही कारण दिलेले नाही. ते सादर करतील की प्रदर्शनातील नोंदी: "पी 2", "पी 3"आणि "पी 4"सुयोग्य नाहीत आणि गुणांकन केले गेले आहेत, असे नमूद करून, ट्रायल कोर्टाने निशाणी-पी 11 खाली तक्रारदाराने तयार केलेल्या यादीशी स्पष्टपणे जुळणाऱ्या या नोंदींचे मूल्यमापन केले नाही.

14.21. तक्रारदाराने संबंधित निर्णयाच्या परिच्छेद क्रमांक २ आणि १६ मधील कर्जदारांना रक्कम भरली नाही, हा अन्विक्षा न्यायालयाचा निष्कर्ष चुकीचा आहे कारण तक्रारदाराने त्याच्याकडे रक्कम उपलब्ध झाल्यावर कर्जदारांची देणी भरण्याचा प्रामाणिक प्रयत्न केला.

14.22. पुराव्याच्या आधारे तो असा युक्तिवाद करेल की तक्रारदाराने स्वत:चा तोंडी पुरावा घेऊन निधीचे स्रोत दिले आहेत आणि त्यामुळे विकलेल्या फ्लॅटच्या विक्रीतून मिळालेली रक्कम आणि कर्जदारांना पैसे देण्याबाबत कागदोपत्री पुरावे सादर

केले नसले तरी न्यायालयाला विश्वास ठेवावा लागणार आहे. त्यामुळे परिच्छेद क्रमांक १७ मध्ये दिलेला निकाल चुकीचा असल्याचे सांगून तो न्यायालयाला त्याच्या तोंडी पुराव्यावर विश्वास ठेवण्याची विनंती करेल.

14.23. तो सादर करेल की तक्रारदार आणि आरोपी दोघेही अशी देयके उपलब्ध असताना नियमितपणे विविध पक्षांना कर्जाची रक्कम परत केली जाते कारण ते कायदेशीररित्या अंमलबजावणीयोग्य कर्ज आहे आणि म्हणूनच तक्रारदाराने आरोपीच्या वतीने विविध तृतीय पक्षांना भरलेल्या दाव्याच्या रकमेपैकी कोणतीही रक्कम मर्यादेद्वारे प्रतिबंधित मानली जाऊ शकत नाही. ते असे म्हणतील की सध्याच्या खटल्यात अपमानित केलेले दोन्ही धनादेश आरोपीने तक्रारदाराला त्याच्या वैयक्तिक खात्यातून वरील दायित्वाच्या समाधानासाठी दिले आहेत आणि जरी नोटबुक नोंदींमध्ये गुणांकन किंवा रद्द झाल्याचे प्रतिबिंबित झाले असले तरी दोन्ही धनादेशांमध्ये नमूद केलेल्या रकमेचे दायित्व रद्द मानले जाऊ शकत नाही.

14.24. आरोपीच्या वैयक्तिक खात्यातून देण्यात आलेले धनादेश हे श्री. के. पी. विश्वेश्वरन यांच्यासाठी चे धनादेश आहेत असे म्हणता येणार नाही कारण संबंधित ग्राहकाने कंपनीशीच व्यवहार केला असताना एखाद्या व्यक्तीच्या वैयक्तिक खात्यातून ग्राहकाला कोणतेही धनादेश दिले जाऊ शकत नाहीत.

14.25. तक्रारदाराची ती केस परिच्छेद क्रमांक २७ व २८ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे उपदलाली व वेतनाची जबाबदारी तक्रारदाराच्या बाजूने देण्यात आली आहे आणि म्हणूनच याच आधारावर या न्यायालयाने निशाणी "पी २५" (अपील पेपरबुक पृष्ठ क्रमांक १८३ वरील ३१३ निवेदनात स्वीकारलेले आरोपीने स्वीकारलेले पत्र), निशाणी "पी २६"खालील सहाय्यक पुराव्यांचा विचार करावा. निशाणी 'पी 28' (313 जबाबांमध्ये आरोपींनी समान कबुली), "पी 33" (सिक्युरिटीज चेक आणि बॅलन्स शीट) प्रदर्शित करण्यासाठी "पी 29"प्रदर्शित करणे, "पी 37"प्रदर्शित करण्यासाठी "पी 34"प्रदर्शित करणे (अपील पेपरबुक 185 मधील 313 स्टेटमेंटमध्ये सिक्युरिटीज चेकबद्दल आरोपीने केलेली कबुली) आणि "पी 40" (सिक्युरिटीज चेक आणि एलआयसी पॉलिसी सरेंडर पावती) प्रदर्शित करण्यासाठी "पी 38"प्रदर्शित करणे आणि त्याचे योग्य परिप्रेक्ष्यात परीक्षण केल्यानंतर परवानगी देणे आवश्यक होते. ते सादर करतील की बचाव पक्षाच्या साक्षीदारांचे पुरावे म्हणजे डीडब्ल्यू -6 आणि डीडब्ल्यू -7 जे तक्रारदाराशी व्यवहार करणारे दोन पक्ष आहेत ते स्पष्टपणे तक्रारदाराच्या प्रकरणाचे समर्थन करतात आणि आरोपींनी उपस्थित केलेल्या बचावाच्या विरोधात आहेत.

14.26. हा निकाल देताना अन्विक्षा न्यायालयाने पीडब्ल्यू-4 ते पीडब्ल्यू-8 चे पुरावे आणि दायित्व पूर्णपणे दुर्लक्षित केले आहे कारण या व्यक्तींनी तक्रारदारामार्फत आरोपींशी व्यवहार केला आहे. म्हणून ते न्यायालयाला विनंती करतील की तक्रारदाराने

आपली बाजू वाजवी संशयापलीकडे सिद्ध केली आहे आणि आरोपीला या प्रकरणातील विशिष्ठ तथ्यांमध्ये शिक्षा व्हायला हवी आणि आरोपीने तक्रारदारास आणि देय असलेल्या दायित्व आणि कायदेशीररित्या अंमलबजावणीयोग्य कर्जाचे पुरावे सिद्ध केले जातात. त्यामुळे अन्विक्षा न्यायालयाने दिनांक ०१.१०.२०१५ रोजी दिलेला आक्षेपार्ह निर्णय रद्द करावा आणि तक्रारदाराने सिद्ध केलेल्या सर्व अकरा (११) देयक शीर्षकांतर्गत तक्रारदाराचा प्रतिपादन मंजूर करावा, अशी विनंती त्यांनी केली.

14.27. कुर्ले यांनी आपल्या युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ सर्वोच्च न्यायालय आणि प्रिव्ही कौन्सिलच्या पुढील निर्णयांचा उल्लेख केला आहे. ते सादर करतील की या कायद्याच्या कलम 139 मधील तरतुदींमध्ये कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्ज किंवा दायित्व अस्तित्वात आहे असे गृहीतक समाविष्ट आहे. मात्र, असा अंदाज खोटा आहे, असा युक्तिवाद ते बऱ्यापैकी करतील. ते सादर करतील की अशा प्रकरणात आरोपीने अवाजवी उच्च दर्जाचे पुरावे सादर करणे अपेक्षित नाही आणि केवळ संभाव्य बचाव किंवा खटला स्थापित करणे आवश्यक आहे. त्यामुळे निशाणी क्रमांक "पी २"ते "पी ४"खालील डायरी नोंदींच्या आधारे आरोपीचा शब्द न्यायालयाने मान्य करावा आणि आरोपीला कोणत्याही तृतीय पक्ष गुंतवणूकदारांना पैसे द्यावे लागतील ही वस्तुस्थिती आरोपीने कायदेशीर कर्जाच्या अंमलबजावणीच्या दृष्टीने वस्तुस्थिती म्हणून स्वीकारली पाहिजे.

14.28. सर्वोच्च न्यायालयाने या पुढील खटल्यांमध्ये वरील प्रस्तावांचा चांगला निपटारा केला आहे, असे ते सादर करतील. (i) रंगप्पा विरुद्ध श्री मोहन (2010) 11 SCC 441; (ii) सी. केशवमूर्ती विरुद्ध एच. के. अब्दुल जबार (Criminal Appeal No. 1026 of 2013) SC; (iii) टेढी सिंह बनाम नारायण दा महंत (2022) 6 SCC 735; (iv) कुंदनलाल रल्लाराम विरुद्ध कस्टोडियन, इव्हॅक्यू प्रॉपर्टी, 1961 SCC OnLine SC 10; (v) मुसमत बिलास कुंवर विरुद्ध देसराज रणजित सिंग, AIR 1915 PC 96(vi) बसलिंगप्पा वि. मुडीबसप्पा, (2019) 5 SCC 418; (vii) बीर सिंग विरुद्ध मुकेश कुमार, (2019) 4 SCC 197; (viii) विनय देवाना नायक विरुद्ध रॉयट सेवा सहकारी बँक लि., (2008) 2 SCC 305; (ix) बच्छाज नहार विरुद्ध नीलिमा मंडल, (2008) 17 SCC 491; (x) के.एन. बीना विरुद्ध मुनियप्पन आणि एएनआर. (2002) 37 SCL 583 (SC); (xi) हिरालाल विरुद्ध बडकुलाल, (1953) 1 SCC 400 and अजय कुमार डी. अमीन वि. एअर फ्रांस, (2016) 12 SCC 566

15. प्रारंभी आरोपींचे अभ्यासू वकील श्री. काळे यांनी केलेल्या फसवणुकीवर लक्ष केंद्रित करणे पसंत केले. तक्रारदार. के. पी. विश्वेश्वरन हे आखाती देशात वास्तव्यास असलेल्या गिरीचंद्रन अय्यर नावाच्या आरोपीच्या एका क्लायंटचे वडील होते आणि त्यांचे व्यवहार तेच पाहत असत. के. पी. विश्वेश्वरन हे आरोपींच्या फर्ममार्फत शेअर्सची खरेदी-विक्री करत होते. निशाणी "पी-१"खालील दोन धनादेश सुमारे थकित रकमेच्या

विरोधात रु.४०,००,०००/- श्री. के. पी. विश्वेश्वरन यांना देण्यात येणार आहेत, असे ते सादर करायचे.

. मात्र, 'पी १' (दोन्ही धनादेश) वर के. पी. विश्वेश्वरन किंवा गिरीचंद्रन अय्यर यांचे नाव नव्हते, कारण ही रक्कम वाटली जाणार होती. तो सादर करेल की ड्रॉईच्या नावाचा तपशील देखील निशाणी "पी 1"मध्ये समाविष्ट केला गेला नाही, कारण क्लायंटने ते देणे अपेक्षित होते. वरील तपशील न दिल्याने निशाणी "पी १"म्हणजेच दोन स्वाक्षरी केलेले धनादेश सर्व कार्यालयीन कामकाज सांभाळणाऱ्या तक्रारदाराच्या ताब्यात राहिले. आरोपीच्या कंपनीची गुंतवणूक आणि बँकिंगचे संपूर्ण काम अनेक वर्षे हाताळत असल्याने तक्रारदाराने त्याच्यावर दाखवलेल्या विश्वासाचा गैरवापर केला आणि फसवणुकीने दोन धनादेशांवर आपले नाव टाकले आणि आपल्या थकित दायित्वापोटी दावा केला. तो असा युक्तिवाद करायचा की तक्रारदाराने आरोपीच्या सेवेत असताना एकदाही आरोपीकडे कोणत्याही कथित दाव्याची मागणी केली नाही.

16. सत्र न्यायाधीशांच्या रिमांडच्या आदेशात तक्रारदाराला कायदेशीर दायित्व किंवा कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्जाचे अस्तित्व सिद्ध करणे आवश्यक आहे, असे ते सादर करतील. या मुद्द्यावर आणखी काही पुरावे उपलब्ध होऊ शकतात, असा निष्कर्ष त्यात स्पष्टपणे मांडण्यात आला होता. ते सादर करतील की रेकॉर्डवर आधीच उपलब्ध असलेल्या पुराव्यांव्यतिरिक्त, तक्रारदाराने अतिरिक्त पुरावा म्हणून न्यायालयासमोर

ठेवलेले सर्व दस्तऐवज निशाणी "पी 52"खालील दस्तऐवज आहेत. तो सादर करेल की हे तक्रारदाराने स्वत: तयार केलेले दस्तऐवज आहे ज्यात आरोपीने आणलेल्या व्यवसायाच्या 0.5% दराने देय असलेल्या सब-ब्रोकरेजसाठी आरोपीची जबाबदारी दर्शविली आहे. या दस्तऐवजावर आरोपीची स्वाक्षरी नाही, तर ती तक्रारदाराने स्वत: तयार केली आहे, ती रिमांडनंतर नव्याने खटल्याच्या वेळीच तयार केली. ते सादर करतील की सबब्रोकरेजच्या दाव्यासंदर्भात रेकॉर्डवरील पक्षांमध्ये कोणतेही कागदोपत्री पुरावे किंवा करार नाही. ते सादर करतील की निशाणी "पी 3"मधील अभियोजन पुराव्यावर "पी 4"प्रदर्शित करण्यासाठी किंवा निशाणी "पी 11"खालील पक्षकारांच्या यादीवर आरोपीची स्वाक्षरी नाही. त्यांनी या दस्ताकडे माझे लक्ष वेधले असून त्यात नमूद केलेल्या काही ठिकाणच्या पक्षांची नावे सुवाच्च किंवा वाचनीय नाहीत, असे ते सादर करतील. मीही तेच पाहिलं आहे. ही नावे खरोखरच वाचनीय नाहीत आणि ती असंगत आहेत. या संदर्भात तक्रारदाराची ठोस उलटतपासणी करूनही तक्रारदाराच्या दाव्याला पुष्टी देण्यासाठी त्याने काहीही रेकॉर्डवर ठेवलेले नाही, असे ते सादर करतील. अशा प्रकरणात रेकॉर्डवर कोणताही पुरावा नसताना तक्रारदार हे सिद्ध करण्यात अपयशी ठरले आहे की हे दोन धनादेशांमध्ये नमूद केलेल्या रकमेच्या संदर्भात आरोपीविरूद्ध कायदेशीररित्या लागू केले जाणारे कर्ज आहे. तो असा युक्तिवाद करेल की तक्रारदाराने सबळ कागदोपत्री पुराव्यांच्या आधारे अकरा (११) दाव्याच्या शीर्षकाखाली आपली बाजू सिद्ध केली पाहिजे कारण त्याचे केवळ तोंडी पुरावे न्यायालय स्वीकारू शकत नाही.

त्यामुळे विद्वान अन्विक्षा न्यायालयाने तक्रारदाराची केस फेटाळून लावली आहे, असे ते सादर करतील. तो सादर करेल की तक्रारदाराने रु.४९,८३,३३६/- च्या दोन्ही धनादेशांतर्गत वार्षिक १८% व्याजासह वरील रकमेच्या वसुलीसाठी १९९९ चा संक्षिप्त खटला क्र.५९७४ दाखल केला आणि त्याअंतर्गत रु.७६,५७,६६३.८०/- च्या रकमेचा दावा केला. हा खटला समरी सूट म्हणून या न्यायालयातच दाखल करण्यात आल्याचे ते सादर करतील. ते खटल्याची प्रत न्यायालयासमोर सादर करतील ज्यात कारवाईचे कारण पक्षकारांमधील परस्पर सामंजस्याच्या अनुषंगाने तयार केलेले ३०.०६.१९९६ रोजीचे दाव्याचे निवेदन असल्याचे नमूद केले आहे. खटला न चालवल्यामुळे हा खटला न्यायालयाने फेटाळून लावला आहे, असे ते सादर करतील. ते सादर करतील की म्हणून तक्रारदाराने थकित रक्कम कायदेशीररित्या अंमलबजावणीयोग्य कर्ज असल्याचा दावा केल्याबद्दल आपली बाजू सिद्ध करण्यास टाळाटाळ केली आहे. तो असा युक्तिवाद करेल की फिर्यादीने पुराव्यानिशी दर्शविलेल्या याद्यांच्या स्वरूपातील सर्व दस्त त्याने तयार केली आहेत आणि वरीलपैकी कोणतीही यादी पुराव्यानिशी सिद्ध झालेली नाही आणि म्हणूनच विद्वानांनी परत केलेले निष्कर्ष अन्विक्षा न्यायालय स्वीकारण्यास पात्र आहे कारण ओझे त्यांच्यावर होते. दोन्ही धनादेशांमध्ये नमूद केलेली रक्कम कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्जाच्या संदर्भात असल्याचे सिद्ध करण्यासाठी आणि आरोपीने तक्रारदारास देय आहे. २४.०७.२०१५ रोजी घेण्यात आलेल्या तक्रारदाराच्या उलटतपासणीकडे त्यांनी विशेष लक्ष वेधले आहे. त्यांच्या उलटतपासणीचा हा शेवटचा

भाग होता. पेपरबुकच्या पान क्रमांक ४ व ८ वर ते नमूद करतात की तक्रारदाराने हे सत्य मान्य केले आहे की निशाणी "पी ५२"मध्ये रु.४९,८३,८३६/- समाविष्ट नाही. ते सादर करतील की निशाणी "पी 52"व्यतिरिक्त निशाणी "पी 13"नावाचे आणखी एक दस्तऐवज हे एकमेव दस्तऐवज आहे जे तक्रारदाराने दोन चेक रकमेसाठी नमूद केलेल्या दाव्यासाठी छापलेला लेजर उतारा आहे. मात्र, त्यानंतर त्यांनी लगेचच 'पी १३'हा त्यांनी खटल्यादरम्यान छापलेला उतारा असून तो चाचणीपूर्वी अस्तित्वात नव्हता, ही वस्तुस्थिती तात्काळ मान्य केली आहे. निशाणी "पी 13"वर आरोपीची स्वाक्षरी नाही किंवा आरोपीने निशाणी "पी 13"खालील दस्तऐवज स्वीकारला आहे हे सिद्ध करण्यासाठी कोणतेही दस्तऐवज नाही हे देखील त्याने मान्य केले आहे. ते सादर करतील की, पुढील उलटतपासणीत तक्रारदाराला अपील पेपरबुकच्या पान क्रमांक १०० वरील निशाणी "डी-४"तपासण्यासाठी बोलावले जाते, जे ज्या चेकबुकमधून विषयाचे धनादेश देण्यात आले होते, त्याचे काउंटरफॉईल आहे, तेव्हा त्याने ते स्वतःच्या हस्तलिखितात असल्याचे ओळखले आहे. तो सादर करेल की त्याच्या उलटतपासणीत तक्रारदाराने ही वस्तुस्थिती मान्य केली आहे आणि कबूल केले आहे की त्याच्या केवळ शब्दांखेरीज त्याच्याकडे त्याच्या आणि आरोपीमधील खात्यांचा कथित सेटलमेंट दर्शविण्यासाठी आणि सिद्ध करण्यासाठी कोणतेही दस्तऐवज नव्हते.

17. त्यानंतर श्री. काळे यांनी उलटतपासणीत तक्रारदाराच्या उलटतपासणीत दोन ते चार टक्के व्याजाची रक्कम दरमहा दोन ते चार टक्क्यांदरम्यान असल्याचे स्पष्ट पणे नमूद केले असून तक्रारदाराच्या स्वत:च्या कबुलीनुसार हे खरे असेल तर अकरा (११) देयक शिर्षकांतर्गत त्याचे संपूर्ण प्रकरण खोटे व मनगढंत प्रकरण मानले जावे, असे ठामपणे नमूद केले आहे. दाव्याप्रमाणे अकरा (११) देयक शिर्षकांतर्गत दावा जोडल्यास तो रु.४९,३६,३६८/- च्या आकड्यापर्यंत येतो जो मूळ दाव्याची रक्कम आहे तर ती या रकमेपेक्षा कितीतरी जास्त असेल. त्यामुळे व्याजाची तरतूद नाही. त्यामुळे श्री.काळे यांच्या म्हणण्यानुसार फिर्यादी यांनी स्वत:च्या कृतीतून केवळ फसवणूकच केली नाही तर अस्वच्छ हातांनी न्यायालयात धाव घेतली आहे.

18. त्यानंतर ते तक्रारदाराच्या कबुलीकडे माझे लक्ष वेधतील की त्याने कबूल केले आहे की त्याच्यात आणि ज्या व्यक्तींची नावे त्याच्या पुराव्याच्या प्रतिज्ञापत्राच्या परिच्छेद क्रमांक 13 मध्ये येत आहेत त्यांच्यात कोणताही करार नाही. ते पुढे तक्रारदाराच्या कबुलीकडे लक्ष वेधतील की कोणत्याही तृतीय पक्षाने तक्रारदाराला कोणतीही नोटीस बजावली नाही जेणेकरून तक्रारदाराला आरोपीकडून त्यांच्या थकित रकमेचा दावा करण्याचा अधिकार मिळेल. म्हणूनच ते असे सादर करतील की विद्वान अन्विक्षा न्यायालयाने तक्रारदाराचा खटला आणि दावा योग्यरित्या फेटाळून लावला आहे कारण संभाव्यतेची प्रचुरता आणि तक्रारदाराला हे सिद्ध करण्यात अपयश आले आहे की हे दोन

धनादेश आरोपीने कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्ज आणि दायित्वासाठी दिले होते. या अपयशामुळे ते असे म्हणतील की, आरोपमुक्तीविरुद्ध च्या अपिलाची व्याप्ती लक्षात घेता, संबंधित निर्णयात नमूद केलेली कारणे सबळ आणि समर्पक असल्याने हा निर्णय कायम ठेवण्यास पात्र आहे आणि म्हणूनच अपील फेटाळण्याची विनंती न्यायालयाला करणार आहे.

19. श्री. काळे यांनी आपल्या वरील युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ सर्वोच्च न्यायालयाच्या दोन निर्णयांचा संदर्भ दिला आहे आणि त्याचा आधार घेतला आहे.

(१) अलामेलू आणि अन्न विरुद्ध राज्याचे प्रतिनिधित्व पोलिस निरीक्षक करतात. (फौजदारी अपील क्रमांक 1053 ऑफ 2009) आणि (2) कृष्ण जनार्दन भट विरुद्ध दत्तात्रय जी. हेगडे (2008) 4 एससीसी 54. या कायद्याच्या कलम १३९ अन्वये ग्राह्य धरण्यात येणाऱ्या अनुमानासंबंधी तक्रारदाराचा युक्तिवाद ग्राह्य धरला जाऊ शकत नाही, कारण हा अंदाज खंडनीय आहे आणि त्याचे पुरेसे खंडन करण्यात आले आहे, असे ते सादर करतील.

20. न्यायालयासमोर सादर करण्यात आलेले पुरावे लक्षात घेता मानवी हक्क आणि या कायद्याच्या कलम १३९ ने मांडलेल्या रिव्हर्स बोजाच्या सिद्धांताचा विचार केला पाहिजे असे तो सादर करेल. आरोपीने साक्षीपेटीत पाऊल टाकले नाही किंवा बचावाचे उत्तर देण्यास टाळाटाळ केली नाही, असे ते म्हणतील. ते सादर करतील की सध्याच्या

प्रकरणातील आरोपींनी या कायद्याच्या कलम 138 अंतर्गत जारी केलेल्या तक्रारदाराच्या कायदेशीर नोटीसमधील मजकूर नाकारताना सुरुवातीच्या टप्प्यातच फसवणुकीचा बचाव केला आहे.

21. तो सादर करेल की या कायद्याचे कलम १३९ अन्वये आरोपीने आपले ओझे पार पाडण्यासाठी भरीव, सबळ आणि लक्षवेधी पुरावे दिले आहेत. ते सादर करतील की जर असे तक्रारदाराचे प्रकरण असेल की अकरा (11) देयक / दाव्याच्या शीर्षकाखाली आरोपीची जबाबदारी आहे, तर वरील पैकी कोणत्याही तृतीय पक्षाने आरोपीविरूद्ध आपला दावा कधीही केला नाही. याचे मुख्य कारण तक्रारदाराच्या स्वतःच्या खटल्यानुसारही आरोपीकडे पैसे गुंतवणाऱ्या सर्व तृतीय पक्षांना अनेक वर्षे भरीव परतावा आणि व्याज मिळाले. त्यामुळे तक्रारदाराचे संपूर्ण पुरावे पूर्णपणे अविश्वसनीय, खोटे, मनगढंत आणि कागदोपत्री अविश्वसनीय आहेत, असा युक्तिवाद त्यांनी केला.

22. मी श्री. कुर्ले, विद्वान वकील यांचे म्हणणे ऐकले आहे. तक्रारदार; आरोपींचे विद्वान वकील श्री. काळे आणि राज्यासाठी एपीपी विद्वान फड यांनी त्यांच्या सक्षम मदतीने खटल्याची नोंद पाहिली. विद्वान वकिलांनी मांडलेल्या युक्तिवादाचा न्यायालयाने योग्य विचार केला आहे.

23. विद्वान वकिलांचे म्हणणे ऐकून घेतल्यानंतर आणि अभ्यास केल्यानंतर तक्रारदाराने आरोपीकडून दोन धनादेशांतर्गत समान रक्कम वसूल करण्यासाठी १९९९ चा

संक्षिप्त खटला क्र.५९७४ दाखल केल्याचे दिसून येते. या खटल्यात नमूद केलेल्या कारवाईचे कारण महत्त्वाचे मानले जाते. कारण सत्र न्यायालयाने रिमांडवर अन्विक्षा न्यायालयासमोर सुरू असलेल्या खटल्यात कायदेशीररित्या लागू होणाऱ्या कर्जाचे अस्तित्व निश्चित करणे आवश्यक होते. फिर्यादीने फिर्यादीत म्हटले आहे की, ३०.०६.१९९६ रोजी फिर्यादी आणि प्रतिवादी म्हणजेच तक्रारदार आणि आरोपी यांच्यात परस्पर सहमतीने झालेल्या तडजोडीतून हा दावा निर्माण झाला आणि दाव्याचे वरील निवेदन तयार करण्यात आले. कृतीच्या कारणाचे हे विधान खरे असेल तर निशाणी-अ खटल्याच्या निवेदनावर दोन्ही पक्षांनी स्वाक्षरी करून मान्यता द्यायला हवी होती. मात्र, त्यावर कोणत्याही पक्षाची स्वाक्षरी नाही. तो केवळ तक्रारदाराने स्वतःहून तयार केला आहे. परस्पर समझोता कसा आणि कसा झाला किंवा झाला याबद्दल कोणतेही पुरावे किंवा तथ्य सांगितलेले नाही. सध्याच्या प्रकरणातही तक्रारदाराकडून कारवाईचे हेच कारण सांगितले जाते जेव्हा त्याला त्याचे कायदेशीररित्या लागू केलेले कर्ज किंवा आरोपीचे त्याच्यावरील दायित्व सिद्ध करण्यासाठी बोलावले जाते.

24. वरील संदर्भात, सध्याच्या खटल्यात अन्विक्षा न्यायालयासमोरील पुराव्यांचे सखोल विश्लेषण करणे आवश्यक आहे, जेणेकरून आरोपींविरूद्ध कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्जाचे अस्तित्व सिद्ध होईल. दिवाणी खटला या न्यायालयाने १३.१०.१९९९ रोजी खटला न चालविल्यामुळे फेटाळून लावला आहे. त्याचा सध्याच्या

खटल्याच्या निकालावर परिणाम होणार नाही. वरील वस्तुस्थिती केवळ तक्रारदाराचे वर्तन दर्शविण्यासाठी सांगितली आहे.

25. सध्याचे अपील कायदेशीररीत्या अंमलबजावणीयोग्य कर्ज सिद्ध करण्यासाठी तक्रारदाराच्या पुराव्याच्या सामर्थ्यावर अवलंबून आहे. सध्याच्या खटल्यात दोन्ही बाजूंकडून ठोस साक्षीदारांच्या कारवाईचे नेतृत्व केले जात असल्याचे दिसून येत आहे. लक्षात घेण्यासारखी बाब म्हणजे तक्रारदाराचा दावा हा आरोपीला चांगल्या प्रमाणात व्यवसाय मिळवून देतो आणि एकूण उलाढालीच्या ०.५ टक्के रक्कम दरमहा रु.३,०००/- वेतनाव्यतिरिक्त मिळणार होती. तक्रारदार आरोपी आणि त्याची कंपनी मीरा यांचे कर्मचारी होते. गुंतवणूक ही मान्य वस्तुस्थिती आहे. सर्वात महत्वाचा मुद्दा असा आहे की तक्रारदार आणि आरोपी किंवा तक्रारदार आणि तृतीय पक्ष यांच्यात कोणताही पुरावा / करार नाही ज्यांनी त्यांचे पैसे आरोपींबरोबर गुंतवले जे तक्रारदाराच्या सांगण्यावरून आणले गेले / गुंतवले गेले. या पार्श्वभूमीवर केवळ तोंडी पुराव्याच्या आधारे तक्रारदाराच्या प्रकरणावर विश्वास ठेवता येणार नाही. ट्रायलमध्ये त्याला दोन संधी देण्यात आल्या होत्या. आपल्या प्रकरणावर विश्वास ठेवण्यासाठी त्यांनी कोणतेही ठोस पुरावे रेकॉर्डवर ठेवलेले नाहीत. तक्रारदाराने उलटतपासणीत मान्य केले आहे की, अनेक तृतीय पक्षांनी त्याच्यामार्फत आरोपीकडे गुंतवणूक केली आणि आरोपींकडून परतावाही मिळवला आणि जेव्हा त्यांनी आरोपीकडे मूळ रक्कम परत मागितली तेव्हाच तक्रारदाराला

ती रक्कम देण्यास भाग पाडले गेले. तक्रारदाराने तृतीय पक्षांना पैसे देण्याचे का निवडले हा प्रश्न स्पष्टपणे अनुत्तरित आहे. हे प्रकरणाच्या मुळाशी जाऊन आरोपीकडून कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्ज असल्यास सिद्ध होते. तक्रारदार हा आरोपीचा एजंट नव्हता जेणेकरून आरोपीवर जबाबदारी लादली जाईल. तक्रारदाराने आपल्या जबाबात स्वतःला जामीनदार असल्याचा दावा केला, परंतु पुन्हा एकदा त्याचा दावा हा पक्षकारांमध्ये कोणतेही हमीपत्र नसताना खोटा दावा आहे. तक्रारदाराने आरोपीला एकदाही जाणीव करून दिली नाही की तो वर्षानुवर्षे गुंतवणूकदारांसाठी जामीनदार/ हमीदार आहे. त्यामुळे त्याचे प्रकरण अविश्वसनीय आहे.

26. तक्रारदाराचे संपूर्ण प्रकरण त्यांनी १९८७ ते १९९४ या कालावधीत दैनंदिन आधारावर "पी ४"प्रदर्शनासाठी त्यांच्या वैयक्तिक नोटबुक निशाणी "पी २"मध्ये ठेवलेल्या हस्तलिखित नोंदींवर आधारित आहे. जर हे असेल तर थकित नोंदी कायदेशीररीत्या लागू करण्यायोग्य कर्ज मानल्या जातात तेव्हा सन १९८७ पासून १९९६ सालापर्यंत तक्रारदाराने आपले कायदेशीररित्या लागू होणारे कर्ज किंवा त्याच्यावर कोणत्याही तृतीय पक्षाने उचललेल्या दाव्याची पुष्टी करणारा एकही दस्तऐवज सादर केलेला नाही. त्यामुळे कायदेशीररीत्या दायित्व अंमलबजावणी योग्य आहे हे सिद्ध करण्याचे ओझे पार पाडण्यात तक्रारदार अपयशी ठरले आहेत.

27. तक्रारदाराने पीडब्ल्यू -2 आणि पीडब्ल्यू -3 चे पुरावे दिले जे आहेत. बँक अधिकारी आणि त्यांचे बँकर्स; त्यांच्या पुराव्यांना अजिबात महत्त्व नाही. धनादेशांमध्ये नमूद केलेली रक्कम कायदेशीररीत्या लागू होणारे कर्ज आहे की नाही याचा पुरावा ते देऊ शकत नाहीत पीडब्ल्यू-४ हा तिसरा पक्ष आहे ज्याने १९९१ मध्ये तक्रारदारामार्फत आरोपीसोबत रु.१,००,०००/- ची गुंतवणूक केली होती. त्याला दरवर्षी नफ्यात २५ टक्के व्याज व वाटा देण्याचे आश्वासन देण्यात आले होते आणि त्याला कोणताही परतावा किंवा व्याज न मिळाल्याने गुंतवणुकीची रक्कम स्वत:च्या खिशातून पीडब्ल्यू-२ ला द्यावी लागली, अशी तक्रारदाराची केस आहे. पीडब्ल्यू -2 चा दावा की तक्रारदाराची कारवाई कोणत्याही कागदोपत्री पुराव्याद्वारे समर्थित नाही जेणेकरून तक्रारदारास त्याने केलेल्या परतफेडीचा दावा करण्याचा अधिकार मिळेल. आरोपी निशाणी "पी 25"मधील पीडब्ल्यू -2 म्हणजे आरोपीने पीडब्ल्यू -4 ला दिलेले पत्र सामान्य व्यवसायात आहे जे एखाद्या फर्मने आपला निधी जमा करणाऱ्या कोणत्याही गुंतवणूकदारास दिले आहे. त्या पत्राचा तक्रारदाराशी काहीही संबंध नाही. तक्रारदार, आरोपी आणि तिसरा पक्ष यांच्यात कोणताही करार नसल्यास पीडब्ल्यू -2 किंवा पीडब्ल्यू -4 च्या वतीने वसुली एजंटची भूमिका घेण्याचा तक्रारदारास कोणताही अधिकार नाही.

28. पुढे असे दिसून येते की पीडब्ल्यू-५ के. रामलिंगम हे तक्रारदाराचे नातेवाईक असून त्यांनी २४.१२.१९९० रोजी तक्रारदारामार्फत आरोपींसोबत रु.५०,०००/- ची

गुंतवणूक केली. फेब्रुवारी १९९५ पर्यंतच्या गुंतवणुकीवर त्यांना पाच वर्षांसाठी ३ टक्के दराने व्याज मिळाले. हे तक्रारदाराचे प्रकरण आहे. त्याचप्रमाणे फिर्यादीयांचे धाकटे बंधू पीडब्ल्यू-६ टी. रामास्वामी यांनी १९८९ मध्ये फिर्यादीच्या सांगण्यावरून आरोपींकडे १,५०,०००/- रुपयांची रोकड गुंतवली. अनेक वर्षे त्यांना २ ते २.५ टक्के व्याजदराने व्याजाच्या स्वरूपात परतावाही मिळाला. पीडब्ल्यू 5 आणि पीडब्ल्यू 6 च्या प्रकरणात तक्रारदाराने आरोप केला आहे की त्यांनी आरोपीकडे त्यांच्या गुंतवणुकीची रक्कम मागितली तेव्हा त्यांनी त्यांना पैसे दिले. पुन्हा एकदा असे दिसून आले आहे की कारवाईचे कोणतेही कारण नाही तक्रारदाराने आरोपीला न सांगता आरोपीच्या वतीने पीडब्ल्यू ५ आणि पीडब्ल्यू ६ ला ही रक्कम द्यावी. ही रक्कम भरण्याच्या तक्रारदाराच्या निर्णयाचे आरोपींनी कधीही समर्थन केले नव्हते. तक्रारदाराच्या तृतीय पक्षांबरोबरच्या व्यवहारांची आरोपीला माहिती नाही. फिर्यादीने म्हटले आहे की, त्याला त्याच्या आईच्या बँक खात्यातून आणि आरोपीसोबत गुंतवणूक केलेल्या रामनाथन आणि कृष्णन या दोन भावांकडून ५० हजार रुपये उधार घ्यावे लागले. तक्रारदार या व्यक्तींना १९९४ पर्यंत रोखीने व्याज मिळाले होते, हे स्पष्टपणे मान्य केले आहे, परंतु यामुळे तक्रारदाराला त्यांची गुंतवलेली रक्कम आरोपींकडे परत करण्याचा अधिकार होता हे सिद्ध होत नाही. कारण आरोपी मीरा इन्व्हेस्टमेंट या नावाने आणि स्टाईलमध्ये शेअर ट्रेडिंगचा व्यवसाय चालवत होता. मीरा इन्व्हेस्टमेंट्स आणि तक्रारदार यांच्यात कोणताही करार झालेला नाही ज्यामुळे तक्रारदाराने गुंतवणूकदारांना रक्कम परत करावी. तक्रारदाराने कथित रक्कम तृतीय पक्षांना

कशी आणि केव्हा भरली याबद्दल तक्रारदाराच्या प्रकरणावर विश्वास ठेवण्यासाठी काहीही रेकॉर्डवर सादर केले जात नाही. तक्रारदाराने स्वत: यादी तयार केली असून ती निशाणी "पी ११"म्हणून प्रदर्शित करण्यात आली आहे. तक्रारदार १९८६ मध्ये मीरा इन्व्हेस्टमेंट या कंपनीत रुजू झाले आणि कंपनीचे खाते बँकेतील ग्राहकांकडून पैसे देण्यासह हाताळणे हे त्यांचे काम होते. कंपनीचे लक्ष्मी विलास बँक, फोर्ट शाखेत बँक खाते असून फिर्यादी हे कंपनीचे सर्व बँकिंग व्यवहार हाताळत होते. असे दिसून येते की आरोपीने तक्रारदारास तृतीय पक्ष किंवा त्याच्या नातेवाईकांनी फर्ममध्ये केलेल्या गुंतवणुकीची परतफेड करण्याचा अधिकार कधीही दिला नाही. तक्रारदार यांनी त्यासंदर्भातील कोणताही पुरावा रेकॉर्डवर सादर केलेला नाही.

29. डीडब्ल्यू -2, डीडब्ल्यू -3 आणि डीडब्ल्यू -4 या बचाव पक्षाच्या साक्षीदारांचे पुरावे स्पष्टपणे दर्शवितात की आरोपींनी तक्रारदाराला तृतीय पक्ष / गुंतवणूकदारांची रक्कम परत करण्यास सांगितले नाही.

30. दोन्ही धनादेशांमधील दोन रकमेच्या मुद्द्यावर रेकॉर्डवरील पुराव्यांवरून असे दिसून येते की, वरील दोन्ही रक्कम आरोपीच्या क्लायंटपैकी के. पी. विश्वेश्वरन यांना करावयाच्या परतफेडीसंदर्भात होती. हे दोन्ही धनादेश रद्द करण्यात आले असून ते रद्द झाल्याची वस्तुस्थिती चेकबुकच्या काऊंटरफॉईलमध्ये आणि आरोपीने निशाणी "डीडब्ल्यू २"म्हणून रेकॉर्डवर ठेवलेल्या नोटबुकमध्ये स्पष्टपणे नमूद करण्यात आली

आहे. यावरून तक्रारदाराच्या प्रकरणातील गैरव्यवहार स्पष्ट पणे दिसून येतो. उलटतपासणीत तक्रारदाराला याचा सामना करावा लागला असता त्याने आपल्या जबाबात ही बाब मान्य केल्याचे ही दिसून येते. हे स्पष्टपणे स्पष्ट आहे की तक्रारदाराने अकरा (11) शीर्षकांपैकी कोणत्याही शीर्षकाखाली कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्जाच्या त्याच्या प्रकरणाच्या समर्थनार्थ कोणतेही सकारात्मक पुरावे सिद्ध केलेले नाहीत.

31. असे दिसून येते की तक्रारदाराचे संपूर्ण प्रकरण निशाणी "पी 11"ते निशाणी "पी 13"वर आधारित आहे जे तक्रारदाराने स्वत: तयार केलेले संगणक स्टेटमेंट आहेत. खटल्याच्या सुनावणीदरम्यान तक्रार दाखल केल्यानंतर तक्रारदाराने हे जबाब स्पष्टपणे तयार केले आहेत. तक्रारदाराच्या म्हणण्यानुसार, या नोंदी त्यांनी निशाणी "पी 2"ते निशाणी "पी 4"मध्ये केलेल्या डायरी नोंदींवर आधारित आहेत. निशाणी "पी 11"ते निशाणी "पी 13"हे संगणकावरील प्रिंटआऊटचे इलेक्ट्रॉनिक पुरावे आहेत जे भारतीय पुरावा कायद्याच्या कलम 65 ए आणि 65 बी अंतर्गत पुराव्यात सिद्ध होत नाहीत जे इलेक्ट्रॉनिक रेकॉर्डच्या पुराव्याचा पुरावा देतात. त्यामुळे रेकॉर्डवरील पुराव्यांना पुष्टी देणाऱ्या आणखी एका कारणामुळे तक्रारदाराचे प्रकरण ग्राह्य धरता येत नाही.

32. फिर्यादी यांनी सन १९९६ मध्ये कलम १३८ अन्वये कायदेशीर नोटीस बजावून दोन्ही धनादेशांतर्गत रु.४९,८३,८३६/ची मागणी केली होती. त्यानंतर लगेचच या

नोटिशीला उत्तर देताना आरोपीने फसवणुकीच्या मार्गाने दोन धनादेश देण्याच्या मुद्द्यावर आपला बचाव केल्याचे दिसून येते. त्यानंतर तक्रारदाराने प्रत्युत्तर दिले. नोटीसमध्ये आणि प्रतिवादीमध्ये तक्रारदाराने कारवाईचे कारण सांगितलेले नाही, म्हणजे आरोपीने ज्या अकरा (११) प्रमुखांखाली दोन्ही धनादेश दिले त्याचा तपशील दिलेला नाही. ४९,८३,८३६ रुपये देण्याकरिता पक्षकारांमध्ये झालेल्या परस्पर सेटलमेंट आणि स्टेटमेंट ऑफ अकाऊंटचा तो उल्लेख करत नाही किंवा त्याचा संदर्भ देत नाही/ तक्रारदार केवळ वरील रकमेसाठी त्याला देण्यात आलेल्या दोन्ही धनादेशांवर आपली बाजू मांडतो आणि त्याहून अधिक काहीही नाही. शिवाय कलम १३८ अन्वये अन्विक्षा न्यायालयात दाखल करण्यात आलेल्या तक्रारीत दावा कसा उभा राहिला याबद्दल पुन्हा एकदा पूर्णपणे मौन बाळगणे धक्कादायक आहे. तक्रारदार कर्जाबद्दल किंवा दाव्याबद्दल एक शब्दही बोलत नाही. पुराव्यांमध्येही तक्रारदाराने अन्विक्षा न्यायालयासमोर जे काही नमूद केले आहे ते इतकेच आहे की निशाणी "पी 11"ते निशाणी "पी 13"हे विविध शीर्षकांच्या संगणकाद्वारे तयार केलेल्या नोंदी आहेत ज्याअंतर्गत दायित्व उद्भवते.

33. हे मान्य आहे की उपरोक्त विधाने आणि दायित्वापर्यंत पोहोचण्यासाठी कोणतेही पुरावे सादर केले गेले नाहीत. त्यामुळे कायदेशीररित्या लागू असलेल्या कर्जासाठी धनादेश देण्यात आले होते, असे तक्रारदाराचे म्हणणे असेल, तर ते सिद्ध करणे हे त्यांचे कर्तव्य होते. निशाणी "पी 11"ते निशाणी "पी 13"मध्ये नमूद केलेली रक्कम

कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्जाच्या अनुषंगाने आली आहे हे दर्शविण्यासाठी तक्रारदाराने रेकॉर्डवर काहीही ठेवलेले नाही. निशाणी "पी 11"प्रदर्शित करा: पी -13 तक्रारदाराची केस सिद्ध करत नाही. संस्थेने तयार केलेल्या संगणक निवेदनाचे केवळ निशाणी तक्रारदार या कागदपत्रातील मजकूर सिद्ध करत नाहीत.

34. तक्रारदार कोणत्याही कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्जाचे अस्तित्व सिद्ध करण्यात अपयशी ठरला आहे आणि उलट. आरोपींनी सबळ पुरावे सादर करून आपल्या बचावात तक्रारदाराची बाजू स्पष्टपणे फेटाळून लावली आहे.

35. सध्याच्या प्रकरणात निशाणी "पी 2"ते "पी 4"जे तक्रारदाराच्या हस्तलिखित नोटबुक आहेत त्या लेजर खाते पुस्तके नाहीत जी सामान्य व्यवसायात नियमितपणे त्याच्याद्वारे राखली जातात. जर निशाणी "पी 2"ते निशाणी "पी 4"मधील नोंदी पाहिल्या तर असे दिसून येते की बऱ्याच नोंदी तक्रारदाराने स्वत: स्कोअर केल्या आहेत आणि रद्द केल्या आहेत आणि जर त्या तक्रारदाराने तयार केलेल्या यादी "पी 13"शी जोडल्या गेल्या तर त्या एकमेकांशी जुळत नाहीत.

36. फिर्यादीच्या म्हणण्यानुसार पक्षकारांमध्ये कायदेशीररित्या लागू होणारे कर्ज फेडण्यासंबंधी तडजोड झाली आहे, परंतु ती संधी देऊनही त्यांनी अजिबात सिद्ध केलेली नाही. तक्रारदाराने सादर केलेल्या पुराव्यांमध्ये केवळ अकरा (११) देयक प्रमुखांची ओळख पटते. जेव्हा सत्र न्यायाधीशांनी विशेषतः रिमांड केली होती, तेव्हा

कायदेशीररित्या लागू होणारे कर्ज सिद्ध करण्यासाठी तक्रारदाराच्या नेतृत्वात एकमेव अतिरिक्त पुरावा म्हणजे सब-ब्रोकरेजसाठी रु.1,76,571/- च्या थकबाकीशी संबंधित निशाणी "पी 52"आणि त्याहून अधिक काहीही नाही. विवरण पत्र पुराव्याशिवाय स्वीकारता येत नाही कारण ते त्याने नंतर तयार केले आहे.

37. कथित अकरा (११) देयक शीर्षकांतर्गत थकित दायित्व सिद्ध करण्यासाठी तक्रारदाराकडे कोणतेही पुरावे नाहीत आणि एकदा असे झाले की तक्रारदाराने वाजवी संशयापलीकडे आपली बाजू सिद्ध केली आहे असे म्हणता येणार नाही.

38. वरील निरीक्षणे आणि निष्कर्ष लक्षात घेता, मी खटल्याच्या निकालाच्या परिच्छेद क्रमांक २८, ३० आणि ३१ मध्ये नमूद केलेल्या निष्कर्षाशी सहमत आहे. न्यायालय रेकॉर्डवरील सामग्रीच्या आधारे, असे म्हणता येणार नाही की तक्रारदाराने सर्व वाजवी शंकांच्या पलीकडे आपली बाजू सिद्ध केली आहे. तक्रारदाराने आरोपीकडे व्यवसाय आणला किंवा आरोपीने तृतीय पक्षाकडून कर्ज घेतले असण्याची शक्यता असली तरी केवळ संभाव्यतेच्या मर्यादेपर्यंतच आपले प्रकरण सिद्ध करण्याचे आरोपीवरील ओझे सध्याच्या प्रकरणात स्पष्टपणे सिद्ध झाले आहे. तक्रारदाराने त्यासंदर्भातील कोणतेही कागदोपत्री पुरावे रेकॉर्डवर ठेवलेले नाहीत हे मान्य आहे. त्याशिवाय तक्रारदाराला स्वत:च्या मर्जीने तृतीय पक्षांना दिलेली रक्कम आरोपीकडून वसूल करण्याचा कोणताही अधिकार नव्हता. या रकमेसाठी तक्रारदार ना जामीनदार होते, ना हमीदार. आरोपीने

आरोपीच्या फर्मशी असलेल्या संगनमताने किंवा नोकरीच्या माध्यमातून आरोपीने स्वाक्षरी केलेले दोन धनादेश मिळवले असण्याची शक्यता स्पष्टपणे निश्चित केली आहे आणि सिद्ध केली आहे जी विश्वासार्ह आहे आणि म्हणूनच हे दोन्ही धनादेश कायदेशीररित्या लागू करण्यायोग्य कर्ज आणि दायित्वासाठी जारी केले गेले आहेत हे सिद्ध करण्याची जबाबदारी तक्रारदारावर होती. हा भार पेलण्यात तक्रारदार अपयशी ठरले आहेत. त्यामुळे माझ्यासमोरील तक्रारदाराचे प्रकरण सपशेल अपयशी ठरते.

39. दिनांक ०१.१०.२०१५ रोजीचा निर्णय कायम ठेवण्यात आला आहे.

40. फौजदारी अपील फेटाळले जाते.

[मिलिंद एन. जाधव, जे.]

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

x-x-x-x